

УДК 373.5.0166821.161.2

DOI 10.31654/2663-4902-2018-PP-4-43-48

Яценко Т. О.

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНА ЛІТЕРАТУРНА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ЗАВДАНЬ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті порушено проблему реалізації компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті, що розглядається як один із пріоритетних напрямів її розвитку. Окреслено специфіку української літератури як навчального предмета в сучасних реаліях. Конкретизовано сутність понять "читацька компетентність як ключова" та "читацька компетентність як предметна"; визначено структуру та схарактеризовано компоненти предметної читацької компетентності (загальнокультурна, літературознавча, інтерпретаційна, аксіологічна, творчо-мовленнєва, самоорганізаційна, інформаційна). Розкрито дидактико-методичний потенціал навчальних програм із української літератури для 10–11 класів (2017) та програм літературних спецкурсів для профільної школи (2018) щодо послідовної реалізації завдань Нової української школи. Зокрема, акцентовано на компетентнісній спрямованості чинних навчальних програм, що увиразнюється у їх знаннєвому, діяльнісному і ціннісному компонентах. Висвітлено функції наскрізних змістових ліній навчальних програм із української літератури для розвитку в учнів здатності застосовувати здобуті предметні знання та вміння у різних навчальних і життєвих ситуаціях. Охарактеризовано підручник української літератури для 10 класу (рівень стандарту) (2018) як ефективний засіб реалізації суб'єкт-суб'єктного шкільного літературного навчання, орієнтованого на формування компетентного учня-читача. Наголошено, що суттєвими чинниками його результативності є чітка структура підручника, апеляція до читацького досвіду десятикласників, використання сучасного навчального матеріалу та визначення траєкторії його опрацювання, врахування принципів диференціації та індивідуалізації навчання у побудові методичного апарату, пріоритет інноваційних методів і прийомів навчальної діяльності, реалізація культурологічного підходу.

Ключові слова: шкільна літературна освіта, українська література, компетентнісний підхід, читацька компетентність, навчальна програма, підручник української літератури, курси за вибором.

Постановка проблеми. Стратегія розвитку сучасної шкільної літературної освіти визначається оновленням її змісту, утвердженням компетентнісно орієнтованої моделі навчання та реалізацією діяльнісного підходу, що унормовано у Концепції Нової української школи (2016). Відповідно набуває актуальності проблема формування *ключових і предметної читацької компетентностей* учнів у процесі навчання української літератури в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальний аналіз проблеми реалізації компетентнісного підходу в сучасній українській шкільній освіті висвітлено в працях Н. Бібік, С. Бондар, І. Єрмакова, В. Лугового, О. Пометун, О. Савченко та інших. Методичні аспекти проблеми компетентнісної шкільної літературної освіти розкрито у публікаціях С. Жили, О. Ісаєвої, О. Куцевол, О. Ратушняка, А. Ситченка, А. Фасолі, В. Шуляра, Т. Яценко та інших.

Мета статті – розкрити теоретико-методичні аспекти реалізації компетентнісного підходу в шкільній літературній освіті в контексті завдань Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Традиційно у методиці навчання української літератури важливим є врахування специфіки предмета, що визначається сутністю художньої літератури як феномена культури: література естетично осмислює світ, виражає багатство і різноманітність буття в художніх образах. Однак для сучасних учнів художня література втрачає своє призначення як основне джерело художньої інформації, а новітні інформаційно-комунікаційні засоби створюють ілюзію повноцінного еквівалента художнього твору. Тому завдання сучасного вчителя-словесника – зацікавити школярів творами словесного мистецтва, переконати їх, що саме *читання* є найважливішим способом засвоєння базової інформації та одним із чинників особистісного саморозвитку.

Інтерес, любов до читання можна вважати одним із показників рівня сформованості читацької компетентності, пріоритетним компонентом загальноосвітньої підготовки школярів. Важливо зазначити, що у Державному стандарті базової і повної середньої освіти, Концепції НУШ і в Законі України "Про освіту" серед ключових компетентностей не представлено читацьку компетентність як основне поняття сучасної шкільної освіти, зокрема й літературної. Така неузгодженість категоріального апарату компетентісного навчання зумовлює проблеми щодо його реалізації в шкільній практиці.

Вважаємо, що *читацьку компетентність* доцільно визначати як *ключову* для різних освітніх галузей. *Читацька компетентність як ключова* – це якість, що виявляється в готовності та здатності особистості самостійно здобувати і застосовувати пов'язані з читанням знання і вміння для здійснення читацької діяльності, читацького й особистісного саморозвитку.

Читацька компетентність як предметна – інтегрований результат навчальних досягнень учнів, пов'язаних із читацькою діяльністю, здатність до осмисленого набуття знань і вмінь, передбачених конкретною програмовою темою та шкільним курсом літератури загалом, система ціннісно-світоглядних та естетичних орієнтацій, сформованих на матеріалі високохудожніх творів, а також як здатність до цільового застосування комплексу предметних знань, умінь і способів діяльності в нових навчальних і життєвих ситуаціях.

Читацька компетентність як предметна має таку структуру:

1. *Загальнокультурна* компетентність – якість особистості, що виявляється в усвідомленні української літератури як невід'ємного складника світової художньої культури, розумінні її специфіки та естетико-художньої значущості як мистецтва слова, здатності розглядати художній твір у широкому історико-літературному контексті, використовувати загальнолюдські та національні культурні еталони й цінності у повсякденній взаємодії з оточенням.

2. *Літературознавча* компетентність – якість особистості, що виражається в здатності орієнтуватися в світовому та національному літературному процесі, застосовувати засвоєні теоретико-літературні знання для аналізу та інтерпретації художнього твору.

3. *Інтерпретаційна* компетентність – якість особистості, що виявляється в здатності знаходити в художньому творі авторські й творити власні смисли на основі діалогу з текстом, самим собою та іншими читачами.

4. *Аксіологічна* компетентність – якість особистості, що передбачає розуміння світоглядних категорій, моральних ідеалів, які знайшли відображення в художньому творі, здатності й готовності визначати його естетичну вартісність, розглядати зміст, учинки героїв, авторську позицію у контексті загальнолюдських і національних цінностей, усвідомлювати значення прочитаного для особистісного розвитку.

5. *Творчо-мовленнєва* компетентність – якість особистості, що визначається здатністю будувати зв'язні висловлювання відповідно до комунікативної ситуації та створювати власні тексти різних жанрів.

6. *Самоорганізаційна* компетентність – якість особистості, що виявляється в здатності планувати, організовувати, здійснювати, рефлексувати й оцінювати читацьку діяльність, а також керувати власним читацьким саморозвитком.

7. *Інформаційна* компетентність – якість особистості, що передбачає здатність працювати з різними джерелами інформації, знаходити й опрацьовувати необхідну інформацію (аналізувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки тощо).

Інформаційна та самоорганізаційна компетентності є компонентами й інших предметних і ключових компетентностей.

Дидактико-методичний потенціал української літератури як навчального шкільного предмета для формування ключових і предметної читацької компетентностей розкрито в *оновлених навчальних програмах, програмах курсів за вибором і нових шкільних підручниках* для 5 і 10 класів закладів загальної середньої освіти.

Оновлені програми із української літератури для учнів 10–11 класів мають виразний компетентнісний потенціал. Так, програмова рубрика "Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів" передбачає такі компоненти навчання української літератури щодо розвитку предметної читацької компетентності: *знання-вмії*, тобто учень повинен уміти називати, розповідати, формулювати, записувати необхідну навчальну інформацію; *діяльнісний компонент* – в учнів потрібно розвивати вміння розуміти, розрізняти, аналізувати, порівнювати, виокремлювати навчальний матеріал, застосовувати його у нових навчальних і життєвих ситуаціях; *ціннісний компонент* орієнтує на розвиток у старшокласників умінь усвідомлювати, критично ставитися до вивченого матеріалу, оцінювати його, обґрунтовувати власні твердження, робити висновки.

Оновлені програми вирізняються введенням *наскрізних змістових ліній*, призначення зосередити увагу вчителя на досягненні певної, життєво важливої для учнів мети.

Шкільний курс української літератури для 10–11 класів найбільшій можливості має для реалізації *наскрізної лінії "Громадянська відповідальність"*. Методично правильна організація навчальної діяльності на уроці української літератури дозволить розвивати в школярів усвідомлення важливості завжди мати активну громадянську позицію та готовність бути відповідальним членом суспільства.

Реалізація *наскрізної лінії "Екологічна безпека та сталий розвиток"* передбачає формування в учнів розуміння можливостей художнього слова для актуалізації проблем навколишнього середовища.

Зміст не кожного програмового художнього твору дозволяє повною мірою реалізувати на уроках української літератури *наскрізні лінії "Здоров'я і безпека"* та *"Підприємливість та фінансова грамотність"*.

Вагомий потенціал для розвитку предметної читацької та ключових компетентностей старшокласників мають заняття літературних *курсів за вибором*. Так, успішній реалізації ідей компетентнісного профільного літературного навчання сприяють програма спецкурсу *"Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті"* (автори – Т. Яценко, І. Тригуб) та методичний посібник *"Вивчення літератури модернізму в старшій школі"* (автор – Т. Яценко). Цей програмово-методичний комплект має гриф МОН України "Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти" [5; 4].

Навчальну програму спецкурсу підготовлено відповідно до основних положень Концепції нової Української школи. Подано перелік ключових компетентностей, які доцільно розвивати у процесі опрацювання кожної конкретної програмової теми. У рубриці "Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів" визначено предметні знання, опанування якими і вміння, сформованість яких визначають рівень предметної читацької компетентності старшокласників.

У рубриці "Мистецький контекст" презентовано яскраві зразки світових мистецьких шедеврів епохи модернізму, розгляд яких сприятиме цілісному осмисленню кожної навчальної теми спецкурсу.

У контексті завдань Нової української школи та з урахуванням прогресивних досягнень педагогіки, вікової психології, літературознавства і предметної методики підготовлено підручник *"Українська література. 10 клас" (рівень стандарту)* (авторський колектив науковців Інституту педагогіки НАПН України – А. Фасоля, Т. Яценко, В. Уліщенко, Г. Бійчук, В. Тищенко), який рекомендований МОН України для впровадження в шкільну практику з 2018–2019 навчального року.

Визначальною особливістю підручника є реалізація ідеї *суб'єкт-суб'єктного шкільного літературного навчання*, орієнтованого на формування *компетентного учня-читача*. Це концептуальне положення задеклароване вже у передмові "Дружне слово юним читачам", у якій автори, акцентуючи на самонавчанні старшокласників, створюють певну психологічну налаштованість на позитивний навчальний результат.

У підручнику чітко окреслено орієнтири *самостійного літературного навчання* в 10 класі: схарактеризовано тематичні рубрики, визначено види навчальної діяльності, доцільні для організації самостійного вивчення життєвого і творчого шляху письменника. Виразною особливістю підручника є визначення у рубриці "Читацький путівник" *траєкторії опрацювання навчального матеріалу*.

Навчальний матеріал підручника подано з дотриманням принципу *діалогізму*, що орієнтує старшокласників на своєрідний особистісний діалог із письменником, текстом художнього твору, іншими читачами. Так, змістове наповнення рубрик "Читацький путівник", "Читацькі діалоги", "Запитання і завдання", "Ваші читацькі проекти", "Читацький самоконтроль" вирізняється помітною апеляцією до читацького досвіду десятикласників, з'ясуванням їхнього особистісного ставлення до автора, тексту твору, що впливає на розвиток умінь діалогічного прочитання художнього твору, його глибокого осмислення, вдосконалення вмінь самостійної дослідницької діяльності та визначення способів підвищення власного рівня читацької компетентності.

Художньо-публіцистичні оповіді рубрик "Знайомство здалеку і зблизька" та "Художній світ творів письменника", в яких із помірним використанням уривків із епістолярних і літературно-критичних джерел об'єктивно й цікаво висвітлено життєвий і творчий шлях митців, що створює ефективні передумови для формування в уяві учнів образу письменника як цікавої та талановитої особистості, представлення історії української літератури означеного періоду як художньо-стильового відображення духовних пошуків українських митців.

Розвитку *загальнокультурної компетентності* учнів сприяють змістове наповнення рубрики "Культурно-мистецький контекст" та система запитань і завдань до неї, що формує в учнів усвідомлення української літератури як невід'ємної частини світового мистецтва.

Навчальний матеріал підручника сприяє розвитку *аксіологічної компетентності* учнів: розумінню духовно-моральних ідеалів, світоглядних категорій, відображених у творах, умінню визначати й обґрунтовувати своє ставлення до них, знаходити у художніх текстах шляхи вирішення власних проблем.

На розвиток *літературознавчої компетентності* орієнтують матеріали літературознавчого характеру, що вміщені в художньо-публіцистичних нарисах рубрик "Знайомство здалеку і зблизька", "Художній світ творів письменника" та у "Довіднику читача". Оптимально подано навчальні матеріали, які репрезентують усталені надбання та новітні досягнення літературознавства і мистецтвознавства, адаптовані до сприйняття десятикласниками.

У підручнику збалансовано представлено аналітичні запитання і завдання репродуктивного, частково-пошукового та проблемного характеру. Зокрема, перевіряється рівень навчальних досягнень учнів, уміння діалогічного прочитання художнього твору, проводиться рефлексія над виконанням запланованого, аналіз змін у читацькому й особистісному розвитку.

Рекомендації авторів підручника щодо використання ІКТ (віртуальні екскурсії, мультимедійні презентації, слайд-шоу, буктрейлери, добірки аудіо- та відеоматеріалів тощо) відповідають читацьким інтересам і пізнавальним можливостям сучасних учнів.

Підручник придатний для організації самостійної навчальної діяльності десятикласників засобами ресурсів інтернет-мережі, що сприяє індивідуалізації траєкторії навчання.

У підручнику використано високохудожній, функціональний ілюстративний матеріал, що допомагає учневі осмислити зміст художніх творів у контексті різних видів мистецтва. Представлені репродукції картин художників співвідносяться з темою, ідеєю та образами художніх творів, що текстуально вивчаються у 10 класі.

Висновки. Отже, реалізація компетентнісного підходу в Новій українській школі зумовлює активні пошуки результативних чинників розвитку шкільної літературної освіти, пріоритетними серед яких є обґрунтування теоретико-методичних засад компетентнісного літературного навчання та підготовка якісного сучасного навчально-методичного забезпечення.

Література

1. Про схвалення Концепції реалізації державної "Нова українська школа" на період до 2029 року: Розпорядження КМУ від 14 груд. 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>.
2. Програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти Українська література (профільний рівень): наказ МОН України від 23 жовт. 2017 р. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/>.
3. Програма для 10–11 класів закладів загальної середньої освіти. Українська література (рівень стандарту): наказ МОН України від 23 жовт. 2017 р. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>.
4. Яценко Т. О. Вивчення літератури модернізму в старшій школі: метод. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 144 с.
5. Яценко Т. О., Тригуб І. Шедеври модернізму: вивчення української і зарубіжної літератури у мистецькому контексті: програма спецкурсу. Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. 68 с.

References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi "Nova ukrainska shkola" na period do 2029 roku: Rozporiadzhennia KMU vid 14 hrud. 2016 r. № 988-r. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>.
2. Prohrama dlia 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity Ukrainska literatura (profilnyi riven): nakaz MON Ukrainy vid 23 zhovt. 2017 r. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58820/>.
3. Prohrama dlia 10-11 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Ukrainska literatura (riven standartu): nakaz MON Ukrainy vid 23 zhovt. 2017 r. № 1407. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58819/>.
4. Iatsenko T. O. Vyvchennia literatury modernizmu v starshii shkoli: metod. posib. / Tamila Yatsenko. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2013. 144 s.
5. Iatsenko T. O., Tryhub I. Shedevry modernizmu: vyvchennia ukrainskoi i zarubizhnoi literatury u mystetskomu konteksti: prohrama spetskursu. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2018. 68 s.

Яценко Т. А.

доктор педагогических наук, старший научный сотрудник, главный научный сотрудник отдела обучения украинскому языку и литературе Института педагогики НАПН

Компетентносно ориентированное литературное образование в контексте задач новой украинской школы

В статье анализируется актуальная проблема реализации компетентностного подхода в школьном литературном образовании, который рассматривается как одно из приоритетных направлений его развития. Определена специфика украинской литературы как учебного предмета в современных реалиях; конкретизирована сущность понятия "читательская компетентность" как педагогической категории; определена структура предметной читательской компетентности. Раскрыт дидактико-методический потенциал современного учебно-методического обеспечения (учебные программы по украинской литературе, учебные программы литературных спецкурсов, учебник украинской литературы для 10 класса) для реализации идей Новой украинской школы.

Ключевые слова: школьное литературное образование, украинская литература, компетентностный подход, читательская компетентность, учебная программа, учебник украинской литературы, курсы по выбору.

Yatsenko T. O.

doctor of Pedagogic Sciences, Senior Research Officer, Principal Researcher at the Department of Ukrainian Language and Literature Instruction, Institute of Pedagogy, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Competency-based Literary Education in the Framework of the New Ukrainian School

The article raises the problem of implementation of the competence approach in school literary education, which is considered as one of the priority directions of its development. The specifics of Ukrainian literature as a subject in modern realities are outlined. The essence of concepts "reader's key competence" and "reader's subject competence" are specified; the structure and features of the subject literary competence (general cultural, literary, interpretive, axiological, creative-speech, self-organizing, informational) are determined.

The didactic-methodical potential of the Ukrainian language study programs for grades 10–11 (2017) and the programs of literary special courses for the profile school (2018) on the consistent implementation of the tasks of the New Ukrainian School is revealed. In particular, the emphasis is on the competence of the current curriculum, which is manifested in their knowledgeable, activity based and value components. The assignment of cross-sectional content lines of educational programs in Ukrainian literature for development in pupils' ability to apply the acquired subject knowledge and skills in different educational and life situations is highlighted.

The textbook of Ukrainian literature (level of standard) for the 10th grade (2018) is described as an effective means of the implementation of subject-subject school literary education, focused on the formation of a competent pupil-reader. It is stressed that the essential factors of its effectiveness are the clear structure of the textbook, the appeal to the reading experience of the tenths, the use of modern educational material and the definition of the trajectory of its processing, taking into account the principles of differentiation and individualization of training in the construction of the methodical apparatus, the priority of innovative methods and methods of educational activity, implementation of the cultural approach.

Key words: school literary education, Ukrainian Literature, competency-based approach, reading competence, curriculum, textbook of Ukrainian Literature, elective courses.